

Sanja Ivčević

Nekoliko ranocarskih fibula iz Salone

Sanja Ivčević
HR, 21 000 Split
Arheološki muzej - Split
Zrinsko - Frankopanska 25
sanja.ivcevic@armus.hr

UDK: 904: 739 (497.5 Solin) "652"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 25. 4. 2005.

Prihvaćeno: 31. 5. 2005.

U radnji su obrađene fibule porijeklom s keltskog područja, datirane u ranocarsko doba. Premda sve četiri fibule pripadaju različitim tipovima, srodne su po mjestu i vremenu nastanka. Svjedočanstvo su uspostavljenih veza između Salone i matičnog područja tih fibula u ranocarskom razdoblju.

Ključne riječi: fibule, Salone, ranocarsko razdoblje

Dobar prometni položaj, rani rimski utjecaji, uloga koju je odigrala u građanskom ratu između Pompeja i Cezara, neki su od razloga zbog kojih se Salona već u 1. st. pr. Kr. razvija u važan urbani centar na Jadranu. U vrijeme vladavine cara Augusta Salona je čvrsto u rukama Rimljana (*conventus civium Romanorum* formiran je već u prvoj polovici 1. st., negdje između Koskonijeva osvajanja Salone, 78.-76. god. pr. Kr., i Cezarova konzulata za Ilirik, 58.-56. god. pr. Kr.), a kolonijom je postala u vrijeme Cezara ili Augusta. U takvim uvjetima Salona uspostavlja sve bolje veze s ostalim dijelovima Carstva. Nalaz fibula u Saloni, koje potječu s područja koje se drži za keltsko, a datirane su u kraj 1. st. pr. Kr. i početak 1. st. posl. Kr., svjedoči o vezama s područjem njihova nastanka, bilo da su u Salonu stigle kao rezultat trgovine, bilo kao rezultat kretanja ljudi, odnosno kao dio nošnje došljaka s područja na kojem te fibula nastaju.

Feugère 16a2

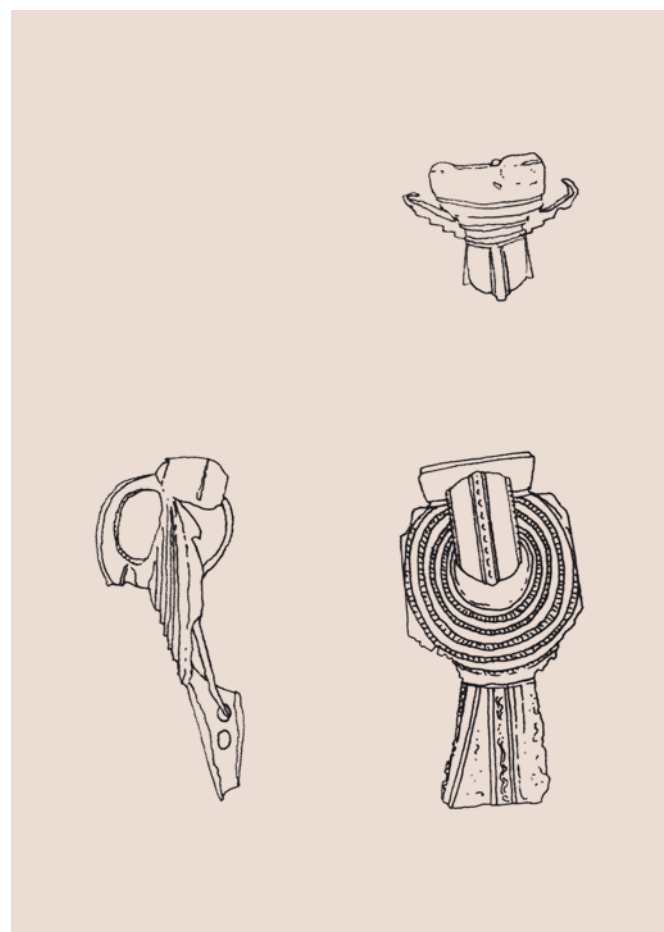
(Almgren 240,¹ Riha 4.5.5², Ettliger 25,³ Rey-Vodoz 4.5.5⁴)

U depou Arheološkog muzeja u Splitu čuva se jedna fibula iz Salone (kat. br. 1, sl. 1), koja do sada nije bila zamijećena, premda nalaz potječe iz godine 1912. Radi se o fibuli koja je u stručnoj literaturi poznata pod različitim imenima. Prema tipologiji O. Almgrena, gdje je navedena kao tipični rimskoprovincijalni oblik, naziva se Almgren 240. U francuskoj literaturi naziva ih se *fibules à queue de paon*,⁵ a njemački termin za taj tip je *distelfibel*.⁶

Značajke ovog tipa su spiralni mehanizam za kopčanje igle u otvorenom četvrtastom ili cilindričnom tuljcu, vrpčasti luk, središnja pločica između noge i luka, te raskovana noga koja se kod nekih varijanti širi prema kraju, po čemu je dobio naziv fibule u obliku paunova repa. Držac igle najčešće je probušen kružnim ili četvrtastim otvorom, jednim ili više njih. Uglavnom svi autori dijele te fibule u nekoliko tipova, jer pokazuju i tipološki i kronološki razvoj unutar osnovnog tipa,⁷ te razlike u brojčanoj zastupljenosti na određenom području.

Osnovna podjela ovih fibula načinjena je prema vremenu nastanka, i to na ranije tipove, koji se datiraju u augustovsko-tiberijevsko vrijeme, i kasnije, datirane u klaudijevsko-neronovsko vrijeme, koja je provedena na osnovi nekih temeljnih tipoloških razlika.

Primjerak pronađen u Saloni pripada tipu *Feugère 16*,⁸ koji karakterizira četvrtasti, otvoreni tuljac spirale, vrpčasti, polukružno

Slika 1.

izvijeni luk koji spaja tuljac i središnju kružnu pločicu ukrašenu urezanim koncentričnim kružnicama. Noga fibule nastavlja se na središnju pločicu, širi se prema kraju, a ukrašena je jednim središnjim rebrom i dvama rubnima. Unutar ovog tipa postoje dvije inačice: kod 16a središnja je pločica kružnog oblika, a dijeli se na dvije skupine prema načinu na koji je noga spojena s lukom. Primjerak iz Salone pripada skupini 16a2 (kat. br. 1), kod kojeg se noga izravno nastavlja na središnju pločicu.

Kod primjeraka varijante 16b središnja je pločica u obliku romba, a noga je mogla biti oblikovana na dva načina, kao i kod varijante 16a. Primjerci sa središnjom pločicom u obliku romba su, za razliku od 16a, vrlo rijetki, a malobrojni nalazi su, za sada, ograničeni samo na područje Francuske i Luksemburga. Puno su brojniji primjerci varijante 16a, koji se prostiru od južne i istočne Engleske, preko Njemačke, do područja Luksemburga, Francuske i Švicarske.⁹ Autori iz Engleske datiraju te, na njihovu području rijetke fibule u prvu polovicu 1. st. posl. Kr., naglašavajući njihovo kontinentalno porijeklo (Francuska, Švicarska), gdje se datiraju već od kraja 1. st. pr. Kr.¹⁰ Na tom području zastupljene su u naseljima i vojnim postajama.¹¹ U Njemačkoj su u ranorimskim

Autori crteža: Z. Podrug (slika 1), A. Marina (sl. 2-4), crteži su u mjerilu 1:1.

¹ Almgren 1897, str. 211, T. XI. 240.

² Riha 1994, str. 90.

³ Feugère 1985, str. 273, bilj. 185.

⁴ Rey-Vodoz 1986, str. 162.

⁵ Lerat 1957, str. 13, 14; Feugère 1985, str. 270; Rey-Vodoz 1986, str. 161; Mazur 1998, str. 30; Fauduet 1999, str. 43, 44.

⁶ Thill 1969, str. 146 i dalje; Rieckhoff 1975, str. 80, T. 8; Riha 1994, str. 90.

⁷ Feugère 1985: tip Feugère 16 - 20; Riha 1994: Riha 4.5; Rey - Vodoz 1986: tip 4.5 i 4.7.

⁸ Feugère 1985, str. 270-276.

⁹ Vidi kartu rasprostiranja: Feugère 1985, str. 272, sl. 28.

¹⁰ Jackson, Ambrose 1978, str. 216, 217, sl. 56. 3.

¹¹ Rieckhoff 1975, str. 45.

vojnim logorima datirane u Augustovo doba.¹² Područje sjeverne Galije prije se držalo za središte proizvodnje tipa 16a, ali su noviji rezultati istraživanja pokazali da je taj tip raširen na područje čitave Galije. Razlika je između varijante 16a 1 i 16a2, kojoj pripada salonitanski primjerak, u gustoći nalaza na određenom području. Primjerci poput našega koncentrirani su najgušće na području jugozapadne Švicarske, dok su oni koji pripadaju varijanti 16a1 najgušći na području središnje Francuske.¹³ Brojčana usporedba te dvije inačice pokazuje da je 16a2 sveukupno gledano brojnija, a kronološka usporedba da su, općenito gledano, istovremene; možda je 16a1 nešto ranija jer pokazuje čvršće tipološke veze s tipom iz kojeg se razvija (*Feugère 15* - fibule sa središnjim diskom).¹⁴ Vremenska razlika u pojavi ta dva tipa ne može biti duža od jednog desetljeća, pa budući da su najraniji nalazi iz Dangstetena i Halterna¹⁵ datirani između 15. i 10. god. pr. Kr., a pripadaju tipu 16a1, pojava primjeraka 16a2 stavlja se najkasnije u kraj 1. st. pr. Kr. Trajanje tih fibula ograničeno je Augustovim vremenom.

S obzirom na najgušću koncentraciju varijante 16a2 na području Švicarske, upravo ondje se traži središte proizvodnje ovih fibula. Postoji mišljenje da su proizvedene isključivo na lokalitetu Martigny, a da su na ostale lokalitete bile importirane.¹⁶ Za nas je važno da su upravo primjerci iz Augste¹⁷ i Martignyja¹⁸ istovjetni našem. U Augsti je nađen relativno mali broj tih fibula u odnosu na cjelokupni materijal, te je vjerojatno da su i onamo bile importirane. Kako taj tip nije masovno ušao u upotrebu na područje izvan matičnog, niti je, prema dosadašnjim saznanjima, bio prihvaćen u lokalnoj proizvodnji bilo kojeg drugog područja, možemo s velikom sigurnošću reći da naš primjerak stiže u Salonu s tog područja u doba Augusta. Kako se radi o dijelu ženske nošnje, ta fibula sigurno nije pristigla s vojskom osim ako gibanje vojnog elementa ne uzmemo u širem smislu, kao pokretača gibanja stanovništva i miješanja kultura. Mogla je stići trgovinom - što je također malo vjerojatno s obzirom da je taj tip rijedak na našem području, te se o nekoj organiziranoj trgovini ovim predmetima ne može govoriti - ili kao rezultat kretanja ljudi. Bez podataka o okolnostima nalaza ne može se utvrditi je li ta fibula bila u lokalnoj uporabi, ali podatak da je u zatvorenoj grobnoj cjelini u Ribiću pronađen primjerak koji pripada istome tipu fibule (varijanti 16a1) zajedno s lokalnim materijalom otvara i tu mogućnost za salonitansku fibulu.¹⁹ Drugi primjerak s tog lokaliteta²⁰ također iz zatvorene cjeline pripada istoj varijanti kao i prethodni, te ne predstavlja izravnu analogiju za našu fibulu.

Feugère 18b1

(Mazur 4.5,²¹ Riha 4.6²²)

Fibula tipa 18b1 (kat. br. 2, sl. 2) srodna je prethodnoj.²³ Premda nije sačuvana u cijelosti, moguće je precizno odrediti tip kojem pripada, a to je Feugère 18b1, koji je potrebno razlikovati od fibula tipa Feugère 19, sa središnjom pločicom, kojima je luk kod nekih varijanata izrađen u obliku lava. Ova posljednja je varijanta fibula sa središnjom pločicom koja zadržava sve značajke tog tipa, s jedinom razlikom što je tip u nekim slučajevima oblikovan kao lav (Feugère 19c, 19e i 19f), a u nekima u obliku vrpce (Feugère 19a, 19b i 19d). Postoje i inačice s kružnom pločicom i pločicom u obliku romba, čime također slijede shemu osnovnog tipa. U svim su tipologijama fibule u obliku lava bez središnje pločice izdvojene u poseban tip, ali se naglašava čvrsta veza s fibulama tipa Feugère 16 i Feugère 19.²⁴

Fibule tipa Feugère 18b1 koncentrirane su na području Francuske, posebno Burgundije, gdje je dokazana i proizvodnja, na lokalitetu Mont Beuvray.²⁵ Nalazi s ostalih područja su sporadični,²⁶ a potječu iz Švicarske,²⁷ Luksemburga,²⁸ Njemačke²⁹ i Hrvatske.³⁰ Potrebu za izdvajanjem fibula poput salonitanske u poseban tip Feugère 18b1 pojačava podatak da su slabo zastupljene na području Švicarske, koja se drži za matično područje tipa Feugère 16. Za središte proizvodnje Feugère 18b1 drži se područje Francuske, a rijetke su u Švicarskoj, što je možda uzrokovano velikom gustoćom i popularnošću Feugère 16, a ograničilo je razvoj tipa Feugère 18b1. Osim što su fibule tog tipa koncentrirane na jednom području, na kojem je postojala i proizvodnja, one pokazuju iznimnu tipološku ujednačenost, pa se drži da su sve proizvod jedne radionice. Tomu u prilog govori i činjenica da su malobrojne.³¹

Fibule u obliku lava pripadaju augustovskom dobu, uglavnom ih se datira od kraja 1. st. pr. Kr. Donja granica pojave tog tipa određena je nalazima iz Dangstetena (15./10. g. pr. Kr.) i Neussa (između 16. i 10. g.). Iznimka je relativno kasni primjerak iz Augste (treća četvrtina 1. st. posl. Kr.).³²

²¹ Mazur 1998, str. 31.

²² Riha 1994, str. 92, 93.

²³ Fibula je objavljena u ranijoj literaturi (Lokošek 1985, str. 74, sl. 1b; Ivčević 2002b, str. 269, kat. br. 234, T. XXIV. 234), ali je datirana u kasnije vrijeme, što se pokazalo pogrešnim, te ovdje koristim priliku da je ispravno odredim, tipološki i kronološki.

²⁴ E. Riha, kod obrade fibula iz Augste, fibule poput naše izdvoja u poseban tip - 4.6, Riha 1994, str. 92, 93. Isti je slučaj s fibulama iz Galije, gdje je fibula poput salonitanske u skupini 18b1 - fibule u obliku lava, Feugère 1985, str. 278-287, te naglašava razliku od tipa 19c (fibule sa središnjom pločicom kojima je luk izrađen u obliku lava), također vidi: Mazur 1998, str. 31.

²⁵ Feugère 1985, str. 280.

²⁶ Vidi kartu rasprostiranja: Feugère 1985, sl. 29.

²⁷ Riha 1994, str. 93, T. 16. 2153.

²⁸ Thill 1969, str. 150, 151, sl. 8. 82.

²⁹ Fingerlin 1972, str. 217, T. 14. 1.

³⁰ Kovrig 1937, str. 114, T. XXIX. 10; Koščević 1980, T. XIX. 143.

³¹ Feugère 1985, str. 280.

³² Feugère 1985, str. 285.

¹² Behrens 1954, str. 222, 223, T. 2.1,2 (Mainz); Rieckhoff 1975, str. 27, T. 8.11 (Halter); Fingerlin 1972, str. 217, 222, sl. 9.2 (Dangstetten).

¹³ Usporedi karte rasprostiranja Feugère 1985, str. 271, sl. 27, i str. 272, sl. 28.

¹⁴ Feugère 1985, str. 267-270.

¹⁵ Rieckhoff 1975, str. 27, T.8, 11.

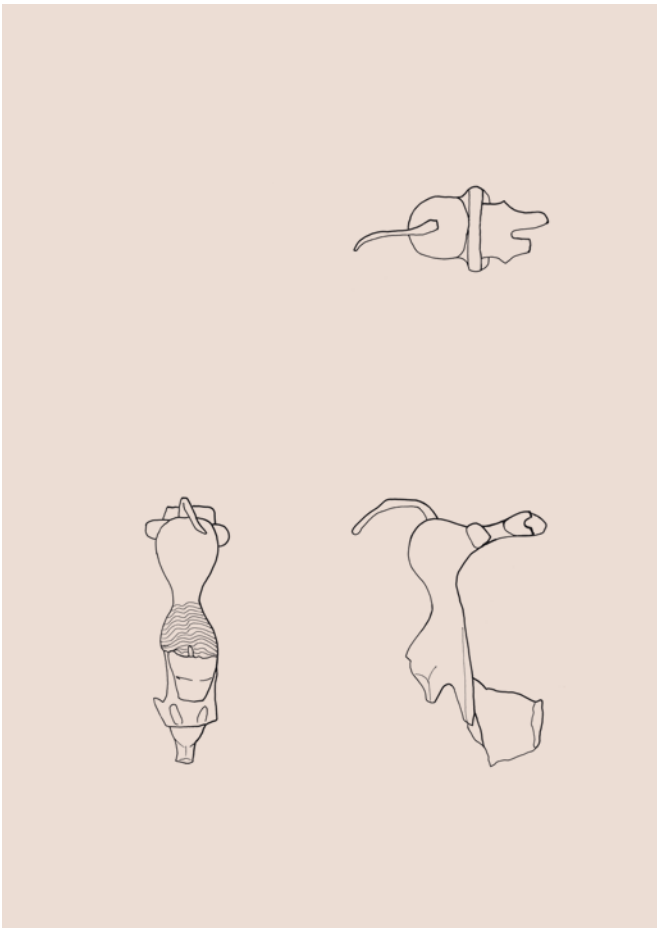
¹⁶ Rey-Vodoz 1986, str. 161.

¹⁷ Rey-Vodoz 1986, str.162, T. 9.127.

¹⁸ Riha 1994, str. 93, T. 15. 2155.

¹⁹ Marić 1968, str. 33, T. XVIII. 22.

²⁰ Marić 1968, str. 36, T. VI. 3.

Slika 2.

U drugu, kasniju fazu ove skupine fibula pripadaju tipovi Feugère 19 i 20. Oni su također usko povezani s prethodno spomenutima, ali nisu zastupljeni u Salonu. Spominjemo ih ovdje jer su važni kao zajednička skupina fibula koja se razvijala unutar osnovnog tipa, a na sljedećim varijantama vidljiva je njihova čvrsta veza s keltskom kulturom.

Kao što je već istaknuto, fibule u obliku lava (naš tip 18a) moramo razlikovati od fibula sa središnjom pločicom, kojima je luk izrađen u obliku lava. Prema tipologiji M. Feugère idu u tip 19c, e i f, a kod tipologije za područje Švicarske E. Ettliger stavlja ih u tip 24; V. Rey-Vodoz³³ stavlja ih u tip 4.5, varijantu 4.5.7; u tipologiji E. Riha³⁴ pripadaju tipu 4.5. i on ih naziva distelfibule sa savijenim krajem luka, a one sa zoomorfnim lukom izdvaja u varijantu 4.5.7.

Sve su varijante dobro zastupljene na području Galije, a pretpostavlja se proizvodnja u većem broju radionica. Kako su u velikom postotku nađene u svetištima i grobnicama, uočena je njihova upotreba u pogrebnom kultu. U Normandiji su često prikazane na nadgrobni spomenicima kao dio nošnje.³⁵ Fibule tog tipa nađene kao dio paljevinskog ukopa nemaju na sebi tragova gorenja, što znači da su polagane u grobove nakon

spaljivanja, možda kao sveta žrtva.³⁶ Većina fibula koje pripadaju tom tipu datirana je u kladijevsko-neronovsko doba, ali čini se da je pojava barem za neke inačice ranija, o čemu svjedoče nalazi iz zatvorenih cjelina u Švicarskoj datirani u Tiberijevo vrijeme.³⁷ Ranija datacija odnosi se na inačice s kružnom središnjom pločicom i vrpčastim lukom, dok ostale varijante, one sa zoomorfnim lukom i one s romboidnom pločicom idu u drugu i treću četvrtinu 1. st.

Tip Feugère 20 (Ettliger 26, Rey-Vodoz 4.7, Riha 4.7), koji također pripada kasnijoj fazi, karakterizira kasnija pojava; tako mu Feugère stavlja pojavu u doba Klaudija, a trajanje, ovisno o inačici, u 2. st.³⁸ V. Rey-Vodoz naglašava dataciju kasniju od svih ostalih tipova fibule u obliku paunova repa,³⁹ dok E. Riha⁴⁰ navodi da je u Augsti taj tip stratigrafski potvrđen od početka do treće četvrtine 1. st.

Tipološki pokazuje izravan razvoj iz tipa Feugère 19, naime, luk je izostavljen i središnja se pločica, uglavnom kružna, s jedne strane izravno nastavlja na tuljac spirale, a s druge se nastavlja noga. Dakle, izostavljen je luk, koji je kod prethodnog tipa bio vrpčast ili u obliku lava. Neki autori ovaj tip nazivaju pločastim fibulama u obliku paunova repa ili pločastim distelfibulama,⁴¹ i dijele ga u nekoliko inačica (M. Feugère tip 20 koji sadrži pločaste fibule u obliku paunova repa, dijeli u pet skupina, od 20a do 20e, od kojih se tri (20 a, d i e) dalje dijele u podskupine.

Zanimljiva je skupina Feugère 20c (Rey-Vodoz 4.7.1), datirana u Klaudijevo doba, koja je raširena na područje cijele Francuske i Luksemburga, nalazi se u jugoistočnoj Engleskoj, a nešto manje u Njemačkoj. Premda je najviše lokaliteta s kojih potječe ovaj tip u Francuskoj, najveća koncentracija na jednom lokalitetu je u Augsti u Švicarskoj, gdje je nađeno 19 primjeraka. Zanimljivost je ovoga tipa vezanost uz pogrebni kult, o čemu svjedoče figuralni prikazi borbe na nozi fibule, a sastoje se od prikaza gladijatora u borbi protiv himere ili divlje zvijeri (najčešće lava), ili keltskog ratnika u borbi protiv bika. Taj se prikaz tumači⁴² kao borba keltskog heroja *Smertiusa* protiv ktoničkih sila predstavljenih najčešće likom lava ili neke druge divlje životinje, a katkad likom bika ili himere. Potvrda pogrebnog karaktera tih fibula su i okolnosti nalaza, jer su često nađene kao grobni prilog.

Srodnost s fibulama Feugère 16a2 i 18b1 pokazuju još dvije salonitanske fibule koje su nedavno objavljene.⁴³ One, uz još neke tipove koji nisu zastupljeni u Salonu,⁴⁴ imaju zajedničko podrijetlo, nastaju u isto vrijeme i zastupljene su na približno istome području.

³⁶ Rey-Vodoz 1986, str. 196, bilj. 58.

³⁷ Feugère 1985, str. 291.

³⁸ Feugère 1985, str. 297.

³⁹ V. Rey-Vodoz, str. 163.

⁴⁰ E. Riha, str. 94.

⁴¹ Rey-Vodoz 1986, str. 162.

⁴² Feugère 1985, str. 295.

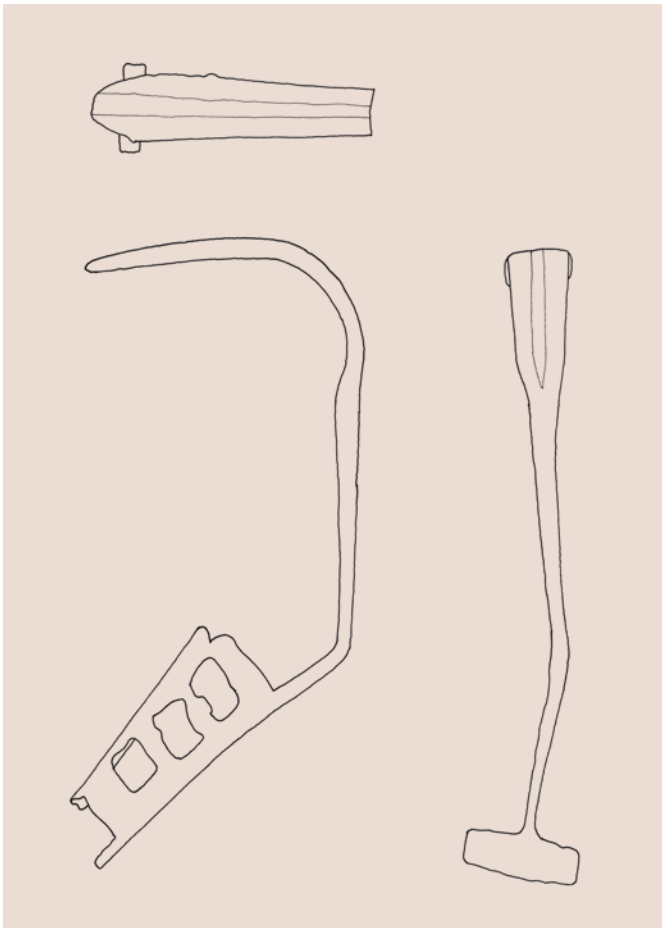
⁴³ Budući da su ove fibule nedavno objavljene, ovdje ne donosimo detaljnu interpretaciju; vidi: Ivčević 2002b, str. 234.

⁴⁴ To su tipovi Feugère 10 (Kragenfibeln) i Feugère 13 (galske fibule s krilcima).

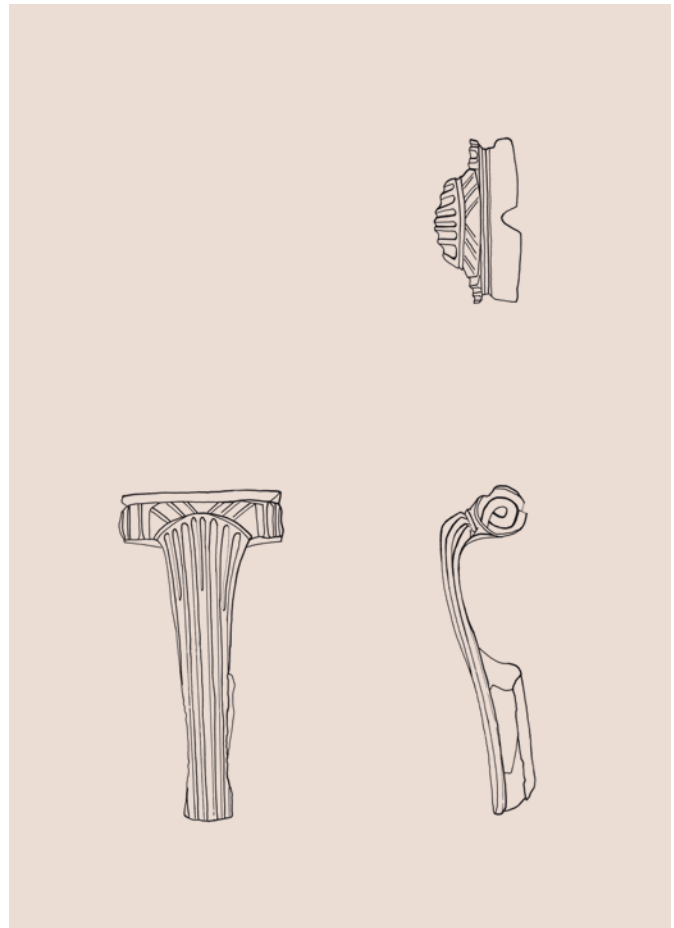
³³ Rey-Vodoz 1986, str. 161.

³⁴ E. Riha 1994, str. 90, 91.

³⁵ Fauduet 1999, str. 44.

Slika 3.

Slika 4.

Feugère 14a

(Almgren 241, Ettliger 9, Rey-Vodoz 2.2)

Jedna fibula (kat. br. 3, sl. 3) pripada tipu Feugère 14a (Almgren 241, Ettliger 9, Rey-Vodoz 2.2) koje se u literaturi još nazivaju jednostavnim galskim fibulama ili fibulama glatkog luka i perforiranog držača, a porijeklom su s područja Galije, i izrazito su česte u zapadnim provincijama Carstva. Premda su u ranijoj literaturi datirane već od doba Cezara,⁴⁵ danas je prihvaćena njihova datacija od Augustova doba, na što ukazuju nalazi u vojnim logorima Dangstetten i na području Germanije Inferior, gdje je pojava ovog tipa datirana u posljednju četvrtinu 1. st.⁴⁶ Na području Galije traju tijekom prve polovice 1. st. i potpuno nestaju u doba Nerona.⁴⁷ Postoji također produženo trajanje ovih fibula sve do klaudivjevsko-neronovskog, pa i tijekom flavijevskog doba, ali se to odnosi na željezne varijante ovog tipa koje su pronađene u vojnim logorima uz Rajnu.⁴⁸ Brojni nalazi u vojnim postajama doveli su do zaključka da su ove fibule nosili vojnici, što ne isključuje i civilnu upotrebu, budući da velik broj nalaza potječe iz naselja i rustičnih vila.

Feugère 14b1b

(Ettliger 9, Rey-Vodoz 4.4.1., Riha 4.4.1)

Druga fibula (kat. br. 4, sl. 4), koja pripada istome horizontu, jest fibula tipa Feugère 14b1b (Ettliger 9, Rey-Vodoz 4.4.1. Riha 4.4.1)⁴⁹ rasprostranjene su na istome području kao i fibule Feugère 16a2, nastaju u doba Augusta, možda nešto kasnije od prethodnog tipa, i traju tijekom 1. polovice 1. st. Od brojnih varijanti ovog tipa naša pripada najbrojnijoj, a područje na kojem se često nalazi su Francuska (središnja i istočna) i Švicarska te rajnsko područje.⁵⁰ U Engleskoj je ova varijanta također česta, nalazi su datirani u 1. polovicu 1. st.,⁵¹ uglavnom u klaudivjevsko razdoblje. Na ostalim područjima nalazi su sporadični. Dva primjerka su nađena u Sisku,⁵² od kojih je jedan oblikom i ukrasom prilično sličan salonitanskome. To su za sada svi nalazi ovog tipa fibule u Hrvatskoj.⁵³ Kako najbližnje primjerke našem nalazimo u Francuskoj,⁵⁴ možemo i za ovaj tip pretpostaviti import s matičnog područja. Ova se fibula općenito pripisuje ženskoj nošnji.

⁴⁵ Rieckhoff 1975, str. 40; Rieckhoff-Pauli 1977, str. 6.

⁴⁶ Feugère 1985, str. 266.

⁴⁷ Rey-Vodoz 1986, str. 158.

⁴⁸ Rieckhoff 1975, str. 41.

⁴⁹ Ivčević 2002b, str. 234, 247, kat. br. 3, T. I, 3.

⁵⁰ Rey-Vodoz 1986, str. 161.

⁵¹ Jackson, Ambrose 1978, str. 216, sl. 56. 2.

⁵² Koščević 1980, str. 18, T. VII. 48, 49.

⁵³ Vidi kartu rasprostranjenosti u: Buora 2004, str. 70, sl. 1

⁵⁴ Fauduet 1999, str. 46, T. VIII. 57; Lerat 1956, str. 14, T. V. 89.

Zaključak

U Arheološkome muzeju u Splitu čuva se određeni broj fibula iz Salone čije se porijeklo nalazi otprilike na istome području kao i ovdje obrađene, kao što su emajlirane ili višestruko raščlanjene fibule, ali njih na ovome mjestu ne navodimo iz nekoliko razloga. To su fibule koje započinju razvoj u postaugustovsko doba, u tiberijevsko-neronovskom vremenu, koje donosi čitav niz novih oblika i u kojem će fibule sa zglobnom konstrukcijom mehanizma za kopčanje igle prevladati, za razliku od augustovskog vremena, u kojem prevladava spiralni mehanizam. Napomenimo da, premda su dobro zastupljene u Salonu,⁵⁵ nema najranijih razvojnih faza ovih fibula.

Pojava ovdje obrađenih fibula u Salonu, premda u malom broju, dokaz je uspostavljenih veza s matičnim područjem, jer ove fibule nisu bile prihvaćene u lokalnoj proizvodnji ostalih dijelova Rimskoga Carstva, nego se zadržavaju na matičnom području s kojeg pristižu u druge krajeve. Ova se tvrdnja posebno odnosi na tipove Feugère 16a2 i 18b, jer je za njih proizvodnja u većoj mjeri centralizirana, rjeđi su nalazi izvan matičnog područja. Premda te dvije salonitanske fibule pripadaju različitim tipovima, u čemu se slaže većina autora koji su se ozbiljnije bavili proučavanjem ovakvih fibula,⁵⁶ bliske su tipološki i kronološki, te po podrijetlu. S obzirom na to, vjerojatno pristižu u Salonu na isti način.

Jesu li stigle kao rezultat vojnih kretanja, kao dio nošnje došljaka ili kao rezultat trgovine, o tome možemo samo pretpostavljati, ali je sigurno da su rezultat procesa romanizacije. Jedan tip se drži za vojnički, ali je i u civilnoj upotrebi (Feugère 14a), dok su ostali dio ženske nošnje. U vrijeme kada ove fibule pristižu u Salonu, ona je već čvrsto u rukama Rimljana, i premda još postoji sloj starosjedilačkoga i helenskoga stanovništva, vodeću ulogu u gradu imaju Rimljani. Salone je njihovo čvrsto uporište za osvajanje i pacifikaciju, a zatim i romanizaciju Ilirika. U tom se vremenu uspostavljaju nove ili ojačavaju postojeće veze s ostalim dijelovima Carstva.⁵⁷ Naše su fibule jedno od svjedočanstava uspostavljenih veza s područjem Galije.

⁵⁵ Ivčević 2002b, str. 238, 240-244, emajlirane su prisutne od druge polovice 1. st., a višestruko raščlanjene od sredine 1. st.

⁵⁶ Na lokalitetu Martigny fibule u obliku lava ovog tipa nisu zastupljene; Feugère za Galiju izdvaja tip 16a2 za distelfibule, te 18b1 za one u obliku lava; Mazur za Avenches također izdvaja dva posebna tipa, 4.5 i 4.6, kao i Riha za Augstu 4.5 i 4.6.

⁵⁷ Veze s područjem sjeverne Italije dobro su poznate u ranocarskom vremenu, a jedno od svjedočanstava su sjevernoitalski tip fibule Almgren 65, koji je dobro zastupljen na našem području, a primjerci s akvilejskog područja gotovo su identični našima. Kao svjedočanstvo veza s područjem sjevernog Jadrana u ranocarsko doba su i rane zglobne fibule, iz kojih se razvija tip *aucissa* čija se najranija pojava stavlja u kasnoaugustovsko doba, koje traju tijekom cijeloga 1. st. i predstavljaju jedan od najbolje zastupljenih tipova na području Carstva. Na rane veze s Panonijom ukazuje pojava bojske fibule u Salonu.

Katalog

- inv. br. 37974, fibula;
Salona;
prve dvije trećine 1. st. posl. Kr.;
bronca;
dužina 4,6 cm, visina 1,9 cm, širina 2,5 cm: spirala fibule nalazi se u četvrtastom tuljcu, otvorenom s donje strane tako da je spirala vidljiva; luk je kratak, uz rubove ukrašen nizom uboda, na sredini je rebro s cik-cak ukrasom, okrugla konveksna pločica ukrašena s četiri kružna rebra ukrašena nizom uboda; na središnju pločicu izravno se nastavlja trokutasta noga, uz rubove ukrašena sa po dvije urezane linije, a na sredini cik-cak linijom; držač igle ima dvije kružne rupice.
Literatura: Rey-Vodoz 1986, T. 9. 127; Riha 1994, T. 15. 2144; Jackson, Ambrose 1978, sl. 56. 3; Fauduet 1999, T. VII. 49; Feugère 1985, sl. 28, T. 101. 1318; Leman 1981, sl. 16; Lerat 1956, T. III. 75; Behrens 1954, sl. 2.1.
Sl. 1
- inv. br. H 3632, fibula;
Salona;
bronca;
kraj 1. st. pr. Kr., početak 1. st.;
duž. 3,8 cm, vis. 1,7 cm; luk fibule u obliku stiliziranog lava s uzdignutim repom, urezane oči i griva, na stražnjem dijelu ostatci tuljca za spiralu, na prednjem dijelu dio pločice s držačem igle.
Objavljeno: Lokošek 1985, str.74, sl. 1b; Ivčević 2002b, str. 234, 268, kat br. 234, T. XXIV, 234.
Literatura: Feugère 1985, T. 102. 1334, 1335; Riha 1994, T. 16. 2153; Fingerlin 1972, str. 217, T. 14. 1; Kovrig 1937, str. 114, T. XXIX. 10; Thill 1969, str. 150, 151, sl. 8. 82; Koščević 1980, T. XIX. 143; Mazur 1998, str. 31, T. 8. 90.
Sl. 2
- inv. br. H 2894;
Salona;
bronca;
1. polovica 1. st.;
duž. 8 cm, vis. 3,8 cm, vrpčasti luk fibule s dvije urezane linije naglo se sužava u obli presjek i prelazi u nogu koja je također oblog presjeka, a završava raskovanom pločicom, na držaču igle pravokutne perforacije; nisu sačuvani ni igla ni mehanizam za kopčanje igle.
Objavljeno: Ivčević 2002b, str. 247, T. I, 2
Literatura: Feugère 1985, T. 90. 1197; Riha 1994, T. 5.1948; Fingerlin 1972, str. 222, sl. 9.7; Koščević 1980, T. I. 2, 4.
Sl. 3

4. inv. br. H 2082;

Salona;

bronca;

1. polovica 1. st.;

duž. 4,4 cm, vis. 1,2 cm, vrpčasti luk fibule ukrašen je rebrima, tuljac u kojem se nalazi spirala ukrašen je urezanim linijama, držač igle je trokutast i perforiran, igla nije sačuvana.

Objavljeno: Ivčević 2002b, str. 247, T. I, 3; Buora 2004, str. 69, sl. 1.

Literatura: Koščević 1980, str. 71, T. VII. 49; Koščević 1999, str. 38, sl. 17; Mazur 1998, T. 7. 72; Thill 1969, str. 151, sl. 8.91; Riha 1994, T. 13. 2102; Fauduet 1999, T. VIII.57; Lerat 1956, T. V.89 bis; Feugère 1985, T. 95. 1254; Manière 1966, T. I. 35.

Sl. 4

Literatura

- Almgren 1897
O. Almgren, *Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und sudrussischen Formen*, Stockholm 1897
- Behrens 1954
G. Behrens, *Zur Typologie und Technik der provinzialrömischen Fibeln*, Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums 1, Mainz 1954, 220-236
- Buora 2004
M. Buora, *Fibule del tipo Langton Down nell'arco alpino orientale e lungo la costa Adriatica*, Quaderni friuliani di archeologia XIV, Udine 2004, 69-72
- Fauduet 1999
I. Fauduet, *Fibules préromaines, romaines et mérovingiennes du musée du Louvre*, Études d'histoire et d'archéologie 5, Pariz 1999
- Feugère 1985
M. Feugère, *Les fibules en Gaule méridionale*, Revue archéologique de Narbonnaise, 12, Pariz 1985
- Fischer 1966
F. Fischer, *Frühe Fibeln aus Aquileia*, Aquileia nostra XXXVII, Aquileia 1966, 7-26
- Fingerlin 1972
G. Fingerlin, *Dangestetten, ein augusteisches Legionslager am Hochrhein*, Bericht des Römisch-Germanische Kommission 51-52, 1970-1971, Berlin 1972, 197-232
- Ivčević 2002a
S. Ivčević, *Fibule tip Almgren 65 i Nova Vas iz Arheološkog muzeja Split*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 94, Split 2001, 325-345
- Ivčević 2002b
S. Ivčević, *Fibule*, u: Longae Saloniae, E. Marin, (ur.), Split 2002, 229-277 (sv. I), 124-147 (sv. II)
- Jackson, Ambrose 1978
D. A. Jackson, T. Ambrose, *Excavations at Wakerley, Northants, 1972-75*, Britannia IX, London 1978, 115-245
- Koščević 1980
R. Koščević, *Antičke fibule s područja Siska*, Zagreb 1980
- Koščević 1999
R. Koščević, *Neobjavljene fibule iz rimske Dalmacije i Mezije*, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 15-16/1998-1999, Zagreb 1999, 29 - 39
- Kovrig 1937
I. Kovrig, *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*, Dissertationes Pannonicae II, 4, Budimpešta 1937
- Leman 1981
P. Lemman, *Informations archéologiques, Circonscription de Nord-Pas-de-Calais*, Gallia 39, Pariz 1981, 239-255
- Lerat 1957
L. Lerat, *Catalogue des collections archéologiques de Montbéliard-Les fibules gallo-romaines de Mandeure*, Annales Littéraires de l'Université de Besancon 16, Archéologie 4, Pariz 1957
- Lerat 1957
L. Lerat, *Catalogue des collections archéologiques de Montbéliard-Les fibules gallo-romaines de Mandeure*, Annales Littéraires de l'Université de Besancon 16, Archéologie 4, Pariz 1957
- Lokošek 1985
I. Lokošek, *Zoomorfne fibule iz Arheološkog muzeja u Splitu*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 78, Split 1985, 73-83
- Manière 1966
G. Manière, *Un puits funéraire de la fin du Ier siècle aux Aquae Siccae (Cazères, Haute-Garonne)*, Gallia XXIV, Pariz 1966, 591-593
- Marić 1968
Z. Marić, *Japodske nekropole u dolini Une*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu XXIII, Sarajevo 1968, 5-80
- Mazur 1998
A. Mazur, *Les fibules romaines d'Avenches I*, Bulletin de l'Association Pro Aventico 40, Avenches 1998, 5-104
- Rey-Vodoz 1986
V. Rey-Vodoz, *Les fibules gallo-romaines de Martigny*, Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte 69, Basel 1986, 150-198
- Rieckhoff 1975
S. Rieckhoff, *Münzen und Fibeln aus dem Vicus des Kastells Hüfingen (Schwarzwald-Baar-Kreis)*, Saalburg Jahrbuch XXXII, Saalburg 1975, 5-104
- Rieckhoff-Pauli 1977
S. Rieckhoff-Pauli, *Die Fibeln aus dem römischen Vicus aus Sulz am Neckar*, Saalburg Jahrbuch XXXIV, Saalburg 1977, 5-28
- Riha 1994
E. Riha, *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*, Forschungen in Augst 18, Augst 1994
- Thill 1969
G. Thill, *Fibeln vom Titelberg aus den Beständen des Luxemburger Museums*, Trierer Zeitschrift 32, Trier 1969, 133-172

Summary:

Several Early Roman Imperial Fibulae from Salona

Key words: fibulae, Salona, early Roman imperial period

Good traffic position, early Roman influence, the role of Salona in the civil war between Pompeius and Caesar, are the reasons why Salona developed into one of the most important urban centres of the Adriatic in 1st c. BC. During the rule of the Emperor Augustus Salona belonged to Rome: *conventus civium Romanorum* was formed already in the first half of 1st century, some time between Cosconius conquest of Salona, 78-76th BC, and Caesar's Consulate for Illyricum, 58-56th BC; it became a colony during the rule of Caesar or Augustus. Those were the conditions in which Salona established better and better contacts with the rest of the Empire. The finds of fibulae in Salona, whose origins are in Gaelic area, are dated in the end of 1st century BC and beginning of 1st century AD. They are the proof of connections with the area of their origin, whether they were brought to Salona as a result of trade or other contacts of people, that is, as a part of costume worn by newcomers from the area where these fibulae originate from.

Sample (Cat. No. 1), excavated in Salona, belongs to type *Feugère 16a2* (*Almgren 240, Riha 4.5.5 Ettlinger 25, Rey-Vodoz 4.5.5*), which ended with the times of Augustus. As the densest concentration of the variant 16a2 is in the area of Switzerland, this is where the centre of manufacture of these fibulae is being looked for. Interesting for us are the samples from Augst and Martigny, identical to ours. As this type was not used on a massive scale in the area out of its origin, nor was it accepted in local production of any other area, according to the knowledge so far, it is possible to claim that our sample arrived in Salona from Gaelic area in Augustan times.

Fibula of type *Feugère 18b1* (Cat. No. 2) (*Feugère 18b1, Mazur 4.5, Riha 4.6*) is related to the previous one. This type is concentrated in the area of France, particularly Burgundy, where its production is proved as well. Finds from other areas are sporadic, they come from the areas of Switzerland, Luxemburg, Germany and Croatia.

They are dated in Augustan times, mainly starting with the 1st c. BC.

Fibulae type *Feugère 14a* (*Almgren 241, Ettlinger 9, Rey-Vodoz 2.2*) come from the area of Gaul, where they existed in the first half of 1st century, and completely disappeared in the times of Nero. The conclusion based on the numerous finds in military stations is that these fibulae were worn by soldiers, which does not exclude the civilians as there were also many finds in settlements and rustic villas.

Fibulae Feugère 14b1b (*Ettlinger 9, Rey-Vodoz 4.4.1., Riha 4.4.1*) have been found all over the same area as fibulae *Feugère 16a2*, they originate in Augustan times, possibly slightly later than the previous type, and were made throughout the first half of the 1st c. Among numerous varieties of the type, ours belongs to the most numerous one, and the area where it has often been found is France (central and eastern), Switzerland and the area of the River Rhein. In England this variety is also frequent; the finds are dated in the first half of the 1st c., mainly in Claudius' times. Finds in other areas are sporadic. Our samples are most similar to the ones in France, therefore we suppose this type import from the area of its origin.

Although not numerous, the existence of the fibulae in Salona, dealt with in this work, prove the connection with their place of origin. These fibulae were not accepted in local production of various parts of the Roman Empire, but from their place of origin they were imported to other areas. This assertion particularly refers to the types *Feugère 16a2* and *18b* because their production was largely centralised, and the finds thereof are rare outside its area of origin. As they existed in the first two decades of the 1st century as well, their presence in Salona can be connected with the powerful military movements in the early 1st century, which caused movement of the military and civilian inhabitants.

Translated by: Danica Šantić